Carolina Popuşoi

ADNOTĂRI LINGVISTICE PE MARGINEA UNUI DOCUMENT DIN SECOLUL AL XIX-LEA

În lingvistica românească, documentele din secolele trecute reprezintă surse inedite pentru cercetarea a numeroase fenomene şi fapte de limbă (veche). Un astfel de izvor îl constituie şi înscrisul *Aşăzământ pentru un schit românesc în Muntele Atos* din *Uricariul*... lui Theodor Codrescu, care este o traducere a unui document de la începutul secolului al XIX-lea. Actul a fost întocmit la mănăstirea Marea Lavră din Muntele Athos, în iunie 1820 (în timpul Mitropolitului Moldovei, Veniamin Costache), şi prevedea acordarea statutului de schit românesc (cu numele Prodromu) chiliei care aparţinuse între 1810–1816, prin cumpărare, monahului moldovean Iustin şi celor doi ucenici ai săi, Grigorie şi Patapie.

Pentru o examinare optimă a problemelor de limbă întâlnite în text, este necesar, mai întâi de toate, a stabili limba de origine a documentului. Întrucât Theodor Codrescu nu ne oferă în *Uricariul*... asemenea informaţii, am stabilit, în baza unor referinţe (extra)lingvistice, că limba în care a fost redactat actul este greaca. Printre argumentele care ne-au orientat către această concluzie, menţionăm:

– Ţinând seama că actul a fost întocmit la mănăstirea Marea Lavră, care reprezintă o aşezare monahală grecească, era firesc ca documentul să fie scris în limba vorbită de călugării de aici.

– Plecând de la ideea că un cunoscător nativ al unei limbi este cel mai în măsură să facă o traducere din idiomul respectiv, este plauzibil ca traducătorul (un muntean, de obârşie grec, cu numele Hartular = „cărturar” în gr.) care adevereşte buna tălmăcire a documentului să fi tradus din greacă.

– Faptul că, în document, apar multe grecisme întăreşte şi mai mult, sub aspect lexical, deducţiile noastre despre limba de proveniență. Pentru confirmare, semnalăm câteva dintre împrumuturile greceşti (învechite) din acest act, cum ar fi: *afierosit* „închinat, dăruit, dedicat”; *a catagrafisi* „a înregistra, a inventaria”; *a clironomisi* „a moşteni”; *condică* „registru”; *diadoh* „moştenitor, urmaş”; *dichiu* „administrator al unei mănăstiri, econom; egumen”; *a se filotimisi* „a-şi arăta bunăvoinţa, mărinimia”. Uneori, şi glosările traducătorului sunt redate prin împrumuturi greceşti învechite. Spre exemplu, cuvântul *drituri* „drepturi” este explicat prin grecismul *pronomii*, iar lexemul *stimă* „consideraţie” este glosat prin elinescul *ipolipsis*.

– Întrucât structura internă a unor cuvinte şi a unor sintagme din document este în conformitate cu echivalentele lor din greacă, se confirmă în plus, şi în plan gramatical, că s-a tradus din această limbă.

BDD-A24881 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:41:13 UTC)

Din punct de vedere lingvistic, înscrisul în discuție suscită interes prin prezența câtorva fapte de limbă cultă, consemnate doar în acest document. Printre asemenea elemente de limbă, se numără şi vocabula *domnelnic, -ă*.

Cea dintâi relație a noastră cu lexemul analizat a avut loc în perioada de redactare a literei D, din cadrul *Dicționarului Limbii Române* (DLR), cunoscut ca *Dicționarul Tezaur al Limbii Române*. În manuscrisele DLR, din timpul lui Sextil Puşcariu, cuvântul *domnelnică* (tratat ca substantiv feminin) a fost definit prin „biserică" şi trimitea la documentul pe care l-am menționat mai sus. Din lipsă de surse ştiințifice univoce[1], dar şi de alte izvoare literare, precum şi din cauza ambiguității exemplului şi a definiției, lexemul *domnelnică* nu a mai fost inclus în *Dicționarul Limbii Române* (DLR).

Pentru a repara această situație, am reluat cercetarea problemei, având convingerea că elementul lexical examinat va fi înregistrat, cel puțin, într-un dicționar de cuvinte vechi ale limbii române.

După cum am amintit, prima sursă ştiințifică în care apare lexemul abordat este *Dictionnaire d'étymologie daco-romane* (a. 1870) a lui A. de Cihac. Autorul tratează vocabula *domnelnic* ca adjectiv, redactându-l în familia lexicală a cuvântului *domn*, şi-l defineşte prin franțuzescul „dominical". În limba franceză, *dominical*[2] are atât sensul „care ține de duminică; duminical", cât şi „care aparține Domnului; domnesc; dumnezeiesc".

În dicționarul lui A. de Cihac, ca exemplu la cuvântul analizat, se dă îmbinarea *biserică domnelnică*, fiind explicată prin „église dominicale". Structura în discuție se prezintă drept o sintagmă şi poate fi definită prin „biserică de duminică/ ~ duminicală", dar şi prin „biserică domnească/ ~ dumnezeiască/ ~ a Domnului"[3].

Dacă definiția „biserică domnească/ ~ dumnezeiască/ ~ a Domnului" sună firesc, nu același lucru se poate spune şi despre explicația „biserică de duminică/ ~ duminicală". În situația din urmă, apare întrebarea: există şi biserică de miercuri, de vineri sau de o altă zi a săptămânii? Elucidarea acestui aspect ne-a parvenit din informațiile obținute despre organizarea din trecut a vieții monahale de la Sfântul Munte. Pe vremuri, schitul athonit avea o altă structură decât ceea ce ştim noi despre asemenea aşezăminte. Acestea nu erau ca astăzi nişte „mănăstiri mici", ci reprezentau un ansamblu de aşezări autonome unele față de celelalte. Prin urmare, schitul athonit era constituit din mai multe grupuri de chilii, fiecare având în frunte

[1] Unitatea lexicală în discuție este atestată la A. de Cihac, în *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, apărut încă în 1870, dar având cu totul alt sens decât cel din manuscrisele DLR. De asemenea, lexemul a fost înregistrat şi în *Micul Dicționar Academic* (MDA), în baza manuscriselor DLR, păstrând, prin urmare, definiția redactorilor coordonați de Sextil Puşcariu.

[2] Cuvântul *dominical* se întâlneşte şi în dicționarele româneşti din trecut [vezi: Negulici, Pontbriant, LM, Şăineanu, Tiktin, CADE], dar şi în DLR (unde este consemnat ca variantă a lui *duminical*), având cele două înțelesuri ca în franceză.

[3] De altfel, aceste două sensuri sunt, oarecum, complementare, căci conceptele *biserică* (= casa Domnului ← „comuniune a celor convocați întru numele Domnului") şi *duminică* (= ziua Domnului ← *dies dominica* ← *dies Domini*) gravitează în sfera semantică a lexemului *Dumnezeu*.

BDD-A24881 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:41:13 UTC)

un gheronda (adică un bătrân înțelept). În jurul acestor călugări bătrâni, se puteau afla câțiva ucenici, cu care se nevoiau într-un astfel de cadru restrâns şi de sine stătător. Fiecare grup de chilii (care erau case propriu-zise, cu terenul aferent) avea amenajat şi un paraclis, în care membrii lui participau la slujbele zilnice. Serviciul divin de duminică (sau de sărbători) se oficia însă în biserica mare (adică în biserica de duminică), unde veneau toate aceste grupuri din ansamblul schitului[4]. Aşadar, modul de organizare a vieții monahale de la Sfântul Munte legitimează, fără echivoc, utilizarea sintagmei *biserică domnelnică* „biserică de duminică/ ~ duminicală".

O altă preocupare din această arie tematică ține de etimologia lexemului *domnelnic, -ă*. Analizând structura internă a cuvântului, dar şi informațiile găsite în manuscrisul DLR şi în dicționarul lui A. de Cihac (care îl tratează în sfera semantică a lui *domn*), constatăm că acesta derivă din lexemul *Domn* (= *Dumnezeu*) şi din sufixul *-elnic(ă)*[5]. După cum observăm, lexemul în discuție este format dintr-un cuvânt românesc de origine latină şi din afixul *-elnic(ă)*, care este de sorginte slavă[6]. Se pare că, în secolul al XIX-lea, acest sufix a fost destul de productiv în procesul de formare a cuvintelor româneşti[7]. Derivarea cu ajutorul lui a avut loc atât de la baze nominale, cât şi de la cele verbale. Chiar în documentul analizat, se mai întâlnesc două lexeme create pe teren românesc (ca şi *domnelnic*), după modelul celor structurate cu sufixul *-elnic(ă)* (vezi: *schitelnic* „călugăr care locuieşte într-un schit" şi *vieţuielnic* „persoană care îşi duce viața într-un anumit loc"). Astăzi, acest sufix se mai întâlneşte la nivel dialectal (în Muntenia istorică şi în Sudul Moldovei)[8]. În limba literară însă, sufixul *-elnic(ă)* a cedat în fața corespondentelor sufixale neologice, de tipul: *-ean* (vezi: *schitean*), *-tor* (vezi: *vieţuitor*) etc.

De un interes deosebit este şi problema referitoare la originea lexemului *domnelnic, -ă*. Faptul că am stabilit limba de proveniență a documentului ne-a facilitat depistarea procedeului de geneză a cuvântului. Relaționând elementele morfematice din cuvântul românesc examinat cu echivalentele lor din greacă, am constatat că lexemul *domnelnic, -ă* reprezintă un calc lexical de structură, după adjectivul grecesc *κυριακός* (g.m.), *κυριακή* (g.f.), *κυριακόν* (g.n.), care semnifică „domnesc, -ească; a(l) Domnului". La rândul lui, adjectivul în discuție este format de la *κύρ(ιος)* „Domn" + suf. *-ιακός* (g.m.), *-ιακή* (g.f.), *-ιακόν* (g.n.). După cum vedem, rădăcina *κυρ* s-a tradus prin *Domn*, iar sufixele amintite au fost redate

[4] Vezi despre organizarea vieții în aşezările monahale idioritmice şi la: Branişte, p. 21.

[5] La origine, sufixul *-elnic(ă)* este un afix compus (vezi: *-el* + *-nic*). În timp, aceste două sufixe au aglutinat, iar *-elnic(ă)* este perceput astăzi ca o formațiune sufixală unitară, nedezmembrabilă. Vezi: Pascu, p. 429, Graur, *Suffixes*…, p. 330.

[6] Vezi: Pascu, p. 429, Graur, *Nom d'agent*…, p. 38–39, *Istoria limbii*… (cu referire la sufixul *-alnic*, care face parte din aceeaşi serie afixală), p. 96.

[7] Faptul că, în *Formarea cuvintelor*…, sufixul *-elnic(ă)* nu este semnalat este un indiciu că manifestarea lui în mod deosebit a avut loc după secolul al XVIII-lea.

[8] Vezi: Tudose, p. 50.

BDD-A24881 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:41:13 UTC)

prin corespondentele lor româneşti: *-elnic, -elnică*. Întrucât substantivele *Domn* şi *duminică* au în greacă aceeaşi rădăcină [cf. *κύρ(ιος)* „Domn" şi *κυρ(ιακή)* „duminică"], adjectivul *κυριακός* (g.m.), *κυριακή* (g.f.), *κυριακόν* (g.n.) este tradus şi prin „de duminică; duminical, -ă". Mai mult, translarea adjectivului de faţă prin „de duminică; duminical, -ă" este favorizată şi de omonimia adjectivului la feminin (cf. *κυριακή* „domnească; a Domnului") cu substantivul (cf. *κυριακή* „duminică").

Calcul lexical de structură (sau morfematic) rezidă în imitarea formei interne a unor lexeme străine, prin traducerea (totală sau parţială) a elementelor cuvântului calchiat, ducând la formarea cuvintelor noi din material (cvasi)autohton[9]. De regulă, modelul calchiat este un lexem compus sau derivat (prin prefixare sau prin sufixare). În cazul nostru, avem a face cu un calc după un cuvânt grecesc, derivat prin sufixare, unde, în limba receptoare, s-a calchiat (tradus) rădăcina, iar sufixul s-a redat prin echivalentul său (dinamic în acea perioadă) din limba română.

În limba greacă, lexemul *κυριακόν* (analizat anterior ca adjectiv [g.n.], cu sensul „domnesc, -ească"/ „a(l) Domnului") are şi valoare substantivală, semnificând „biserică a Domnului". Prin analogie cu adjectivul grecesc amintit, substantivul *κυριακόν* poate avea şi sensul „biserică de duminică". Atât „biserică a Domnului", cât şi „biserică de duminică" reflectă ceea ce a exprimat A. de Cihac în dicţionarul său prin sintagma *biserică domnelnică*[10]. Nominalul grecesc *κυριακόν* este rezultatul suprimării substantivului *ἱερόν* din îmbinarea *τὸ κυριακόν ἱερόν* (cu sensurile: „biserică a Domnului/ ~ domnească/ ~ dumnezeiască" şi „biserică de duminică/ ~ duminicală"). Fenomenul preluării valorii substantivale de către un adjectiv sau de către un genitiv substantival se manifestă sub presiunea economiei în limbaj, întâlnindu-se, de altfel, destul de des în limbă[11].

Din cele relatate, conchidem că evoluţia semantică a lexemului românesc *domnelnic, -ă* este în strânsă corelaţie cu lărgirea sensurilor şi la corespondentul său din greacă, după care s-a făcut calchierea.

În continuare, vom examina într-un context mai larg semantismul elementului lexical *domnelnic, -ă*, în baza celor câteva exemple din documentul aflat în *Uricariul*... lui Theodor Codrescu.

(1) *Domnelnică (duminicească) a acestui sfînţit schit ... s-au orănduit biserica cinstitului Mergător Înainte, în care să se sevărşască obşteştile privigheri, şi obicinuitele slujbe şi pomeniri pentru miluitorii bine cinstitori hristiani* (p. 191).

În exemplul (1), lexemul *domnelnică* este un substantiv feminin şi are sensul „biserică de duminică/ ~ duminicală". Această trăsătură a bisericii este accentuată

[9] Vezi: Hristea, *Sinteze*..., p. 106–111.

[10] Printre altele, şi sintagma *biserică domnelnică* reprezintă un calc frazeologic după sintagma grecească *τὸ κυριακόν ἱερόν*, unde, după cum am văzut, adj. *κυριακόν* semnifică „a(l) Domnului", dar şi „de duminică", iar subst. *ἱερόν* înseamnă „templu", „biserică".

[11] Este şi cazul substantivului grecesc *κυριακή* [= *duminică*], care s-a format în urma suprimării substantivului *ἡμέρα* [= *zi*] din îmbinarea *τὸ κυριακή ἡμέρα* [= *ziua Domnului*] şi unde genitivul substantival *a Domnului* [=*κυριακή*] a ajuns să exprime valoare substantivală.

BDD-A24881 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:41:13 UTC)

de precizarea dintre paranteze a traducătorului, dar şi de informaţiile din contextul lărgit. Astfel, doar în „biserica de duminică/ ~ duminicală" (şi nu în paraclis) se săvârşea *privegherea* (adică „serviciul religios care se oficiază noaptea sau seara, în ajunul unei sărbători, în mănăstiri"), iar *privegherea* este *obştească* (= „în comuniune"), şi nu restrânsă. Aşadar, citatul (1) se va interpreta în felul următor: [Ca/ drept/ în calitate de biserică de duminică/ ~ duminicală] *a acestui sfinţit schit ... s-au orânduit biserica* [cu hramul închinat] *cinstitului Mergător Înainte, în care să se sevărşască obşteştile privigheri, şi obicinuitele slujbe şi pomeniri pentru miluitorii bine-cinstitori hristiani.*

(2) *Din cele din afară venite milostenii date de către miluitori pentru cei din năuntru obştie vieţuitorilor schitelnici, ... dator este cel după vreme dikiu să deie şi celor din afară oarecare parte din milosteniile acele...; iară căte milostenii altele iarăşi neorânduite adună domnelnicul să fie numai a schitului pentru cheltuielile lor* (p. 193).

În exemplul (2), lexemul *domnelnic* este un substantiv masculin, căci referentul *biserică a Domnului* sau cel de *biserică de duminică* este reprezentat de *schit/ lăcaş al Domnului*, respectiv, de *lăcaş de duminică*. Prin urmare, citatul (2) se va tălmăci astfel: *...iară căte milostenii altele iarăşi neorânduite adună* [lăcaşul Domnului = biserica Domnului sau lăcaşul de duminică = biserica de duminică] *să fie numai a schitului pentru cheltuielile lor*.

(3) *Înpărăteştele dajdii ... şi capitaţiile celor ce întru acest sfinţit schit se găsesc şi cu vieaţă de obştie vieţuesc datoriu-i cel după vreme dikiu să li răspundă fără pricinuire a sfinţitei noastre Lavre, din cel domnelnic, şi căţi oameni se găsesc, atătea dajdii să plătiască dupre chipul ce şi celelalte schituri plătesc* (p. 192).

În exemplul (3), lexemul *domnelnic* este un adjectiv masculin, cu semnificaţia „al Domnului; domnesc; dumnezeiesc". Cât despre determinatul *cel*, acesta se referă, cel mai probabil, la substantivul *lăcaş*. Astfel, citatul (3) se va interpreta în felul următor: *Înpărăteştele dajdii ... datoriu-i cel după vreme dikiu să li răspundă* [= plătească/ achite] ... *din* [lăcaşul Domnului/ ~ domnesc] *şi căţi oameni se găsesc, atătea dajdii să plătiască dupre chipul ce şi celelalte schituri plătesc.*

În urma examinării subiectului de mai sus, conchidem că lexemul *domnelnic, -ă* reprezintă o creaţie livrescă, inedită, însă pasageră. Fiind un calc lexical de structură, după un lexem grecesc, acesta a preluat în totalitate şi sensurile cuvântului imitat. Din manuscrisul DLR şi din dicţionarul lui A. de Cihac, dar şi în baza exemplelor din *Uricariul...*, am constatat că elementul lexical *domnelnic, -ă* a dezvoltat mai multe sensuri (atât substantivale, cât şi adjectivale). Acestea sunt: 1. subst. „biserică a Domnului/ ~ domnească/ ~ dumnezeiască"; 2. subst. „biserică de duminică/ ~ duminicală"; 3. adj. „care aparţine Domnului; domnesc, -ească; dumnezeiesc, -iască"; 4. adj. „de duminică; duminical, -ă".

Reţinerea cuvântului *domnelnic*, *-ă* într-o lucrare lexicografică reprezintă o necesitate reală, întrucât acesta figurează în colecţii de documente vechi a căror parcurgere, fără impedimente, se cuvine asumată prin instrumente de lucru de felul DLR-ului.

BDD-A24881 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:41:13 UTC)

Un alt fapt lingvistic, consemnat doar în documentul în discuție, îl constituie şi sintagma *patruzecinica liturghie*. Structura frazeologică de față apare tangențial în DLR, la exemplificarea adjectivului *patruzecinic, -ă*, care este definit aici în felul următor: „(învechit; despre slujbe religioase) care se face după patruzeci de zile de la moartea cuiva”, citatul fiind: *Când va muri cineva din cei ce viețuiesc de obştie frați ai sfântului acesta schit, ... dikiul cel după vreme să dee zăce lei pentru patruzecinica liturghie a mortului.* (p. 194)

Ținând cont că actul în care apare această sintagmă este redactat într-un aşezământ monahal, şi vizează, strict, ritualul de după deces al unui membru din comunitatea călugărilor, suntem de părere că adjectivul *patruzecinică* se referă la slujba de pomenire timp de patruzeci de zile, consecutiv, a răposatului (aşa cum prevăd practicile ortodoxe în astfel de situații[12]), şi nu doar la liturghia de pomenire din a patruzecea zi[13]. Prin urmare, adjectivul *patruzecinic, -ă* ar fi trebuit explicat astfel: „(învechit; despre slujbe religioase) care se face timp de patruzeci de zile, consecutiv, de la moartea cuiva”. În altă ordine de idei, fiind vorba de o sintagmă, este indicată însă o explicație în ansamblu a structurii, care se va redacta la lexemul *liturghie* în felul următor: *patruzecinica liturghie* = „(învechit, rar; în Biserica ortodoxă) serie de patruzeci de slujbe consecutive, săvârşite imediat după moartea cuiva”.

Din punct de vedere formal, se pare că sintagma în discuție îşi are originea în limba greacă medievală. Dată fiind proveniența documentului, acest fapt poate fi, ca şi în cazul precedent, întru totul verosimil. Astfel, compusul din greaca medievală *σαρανταλείτουργο* (*σαραντα* „patruzeci” + *λείτουργο* „liturghia”), cu sensul „liturghie săvârşită timp de patruzeci de zile în şir, de la moartea cuiva” a stat la baza sintagmei româneşti *patruzecinica liturghie*.

Ca fenomen lingvistic, avem a face aici, după unii cercetători[14], cu un calc morfematic (numit şi calc lexical de structură), iar, după alții[15], cu o traducere. Cei dintâi autori sunt de părere că un compus dintr-o limbă străină, chiar dacă este redat în altă limbă printr-o grupare de cuvinte, se încadrează în categoria calcului (imperfect), cu condiția să se păstreze sensul. Ceilalți lingvişti consideră însă că, pentru a avea un calc morfematic, e nevoie ca structura din limba donatoare să fie

[12] Conform tradiției liturgice ortodoxe (păstrată neschimbată în mănăstiri), pomenirea defunctului se face timp de patruzeci de zile în şir, deoarece, potrivit preceptelor creştine, a patruzecea zi de la decesul cuiva reprezintă momentul-cheie când sufletul acestuia se înfățişează la judecata cerească. De aceea, este foarte important ca răposatul să fie pomenit în fiecare zi din ansamblul celor patruzeci, intervenindu-se, astfel, cu rugăciuni pentru el, înainte ca Dumnezeu să-l aşeze în rând cu drepții sau cu păcătoşii.

[13] Întrucât, în ultima vreme în biserici, s-a pus accent mai mult pe săvârşirea liturghiei (urmată de parastas) în a noua, a douăzecea şi în a patruzecea zi de la deces, redactorii DLR-ului au ținut cont doar de acest aspect, neglijând esența celor patruzeci de slujbe consecutive în rânduiala creştină şi adevăratul sens al sintagmei *patruzecinica liturghie*.

[14] Vezi: Puşcariu, p. 411, Mihăilă, p. 32, Rizescu, p. 40, Gusmani, p. 11–25.

[15] Vezi: Hristea, *Probleme...*, p. 148–149, Idem, *Sinteze...*, p. 104–105, Stanciu-Istrate, p. 32–41.

BDD-A24881 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:41:13 UTC)

imitată întocmai de vorbitorii din limba receptoare, adică să existe şi o identitate formală între model şi copie, nu doar una semantică: „Dacă modelul imitat este un cuvânt compus sau derivat, ceea ce rezultă prin calchiere trebuie să fie tot un compus sau derivat, nu o îmbinare de cuvinte (liberă sau stabilă)”[16].

Prin urmare, distincția dintre aceste două fenomene asemănătoare[17] se face în baza aspectului formal[18]. Întrucât româna este o limbă mult mai analitică față de alte limbi (cum ar fi: germana, rusa sau greaca), foarte multe compuse străine au pătruns la noi prin procedeul traducerii, şi nu prin cel al calchierii morfematice, ceea ce s-a întâmplat şi în cazul sintagmei discutate mai sus.

Pe de altă parte, faptul că formantul grecesc *λείτουργο* din compusul *σαρανταλείτουργο* are în calitate de determinant adjectival un lexem nederivat (ceea ce, *ad litteram*, ar fi trebuit redat prin *patruzeciliturghia*), față de echivalentul său românesc (*patruzecinica liturghie*), organizat cu sufixul *-nic(-ă)*, este un motiv în plus ca sintagma românească să fie tratată drept o traducere, întrucât nu respectă nici structura nederivată a modelului.

În literatura de specialitate, pe lângă calcul perfect şi calcul imperfect (unde apar discordanțe gramaticale de număr, gen, caz şi de articol), se discută mai nou şi despre calcul aproximativ[19] (pentru situațiile în care deosebirile dintre model şi replică sunt mai mari decât cele de la calcul imperfect). Aceste diferențe se referă, în special, la adăugarea sau la suprimarea unor afixe, exact ca în situația întâlnită aici (unde replica este organizată sufixal, iar modelul, nu). Cu toate acestea, date fiind abaterile prea numeroase de la tiparul din greacă, vorbim aici, totuşi, de o traducere, şi nu de un calc lexical de structură.

În terminologia religioasă, lexemul *liturghie* apare şi în alte sintagme, care sunt, de asemenea, calcuri după structuri sintagmatice greceşti sau slavone (vezi: *liturghie dumnezeiască/ dumnezeiasca liturghie, liturghie duminicală, liturghie funerară*). Dacă acestea au o utilizare frecventă, nu acelaşi lucru putem spune şi despre sintagma *patruzecinica*[20] *liturghie*. După părerea noastră, structura din urmă nu s-a impus în română (nici măcar în vocabularul bisericesc), deoarece şi echivalentul ei din greaca medievală se pare că a avut o uzitare sporadică.

[16] Vezi: Hristea, *Sinteze...*, p. 105.

[17] „Orice calc poate fi socotit drept o traducere, fără de care nici nu poate fi conceput. În schimb, nu orice traducere este un calc.” Vezi: Rizescu, p. 19.

[18] „Când un compus este transpus într-o altă limbă printr-o perifrază sau viceversa, avem de-a face pur şi simplu cu o traducere.” Vezi: Hristea, *Probleme...*, p. 148.

[19] Vezi: Stanciu-Istrate, p. 267–268.

[20] Numeralul *patruzeci* apare şi în împrumutul grecesc *sărindar* (cf. gr. *σαραντάρι*), cu sensul „(în religia creştină ortodoxă) rugăciune făcută de preot în timpul liturghiei, timp de patruzeci de zile în şir (în special, în posturile mari), pentru pomenirea celor morți, pentru cei suferinzi etc.”. De asemenea, numeralul *patruzeci* se întâlneşte şi în lexemul *patruzecime* „postul Mare, postul Paştelui” sau în sintagma cu acelaşi sens *postul patruzecimii*. Prezența acestor lexeme şi sintagme din domeniul religiei dovedeşte că numeralul în discuție a fost activ şi productiv în crearea derivatelor şi a sintagmelor atât în română, cât şi la alte popoare creştine.

BDD-A24881 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:41:13 UTC)

Pe lângă elemente şi construcţii de origine greacă, în traducerea documentului examinat, se întâlnesc şi o seamă de fapte lingvistice de proveniență slavă şi slavonă, ceea ce este firesc, dată fiind influența directă a Bisericii Răsăritene asupra tradiției ortodoxe, respectiv, asupra lexicului bisericesc şi al celui socioadministrativ. Printre vocabulele de obârşia în discuție, prezente în înscris, amintim: *dajdie, dohovnic (duhovnic), dovadă, a izgoni, lavră, milostenie, monastire (mănăstire), nevoie, obicei, obşte, odoare* „veşminte scumpe şi alte obiecte prețioase folosite la serviciile religioase", *ogradă, a orăndui (a orândui), osârdie, pecete, a plăti, a pomăzui* „a investi un ieromonah în funcția de stareț, prin ungere cu mir; a mirui", *poruncă, pustnic, a sevărşi (a săvârşi), schit, slobozenie, slujbă, zapis, a zidi* etc.

În document, se găsesc şi elemente lexicale structurate după model slavon. Unul dintre ele (care, se pare, este consemnat pentru prima dată tot în acest act) este adjectivul *obştevieţuielnic, -ă*, fiind definit în DLR în felul următor: „(învechit, despre mănăstiri) în care se trăieşte în comun)".

Din punct de vedere organizatoric, cuvântul *obştevieţuielnic* se prezintă drept un calc morfematic după compusul slavon ^QxfTyXcT[x „(care este) vieţuitor în comun cu cineva", imitând, formal şi semantic, tiparul străin: ^Qxf T „comun" + yXcT[x „vieţuitor".

În acest înscris, adjectivul analizat apare de câteva ori, ceea ce dovedeşte că, în perioada când s-a făcut traducerea, lexemul era destul de uzitat în lexicul bisericesc. Spre exemplu:

(1) *Sfăntul Mitropolit a Moldoviei domnu Veniamin, ... au scris ... frăţimii noastre, cerşind a se îndupleca la această de Dumnezeu iubitoare cerire a Prea cinstirei Sale şi să se înfiinţeze chiliea cinstitului Mergător Înainte obştevieţuelnic schit a bine cinstitorului neam al moldovenilor.* (p. 190)

(2) *Adiverim înfiinţare a obştievieţuelnicului acestuea sfinţit schit al moldovenilor prin această a noastră pecetluită scrisoare.* (p. 191)

(3) *S-au hotărât ca chiliea aceasta a cinstitului Mergător Înainte să fie, şi să se zică de-aciea înainte obştievieţuelnic schit a bine cinstitorului neam a moldovenilor.* (p. 191)

Alături de forma aglutinată, vocabula în discuție cunoaşte şi varianta redată printr-o îmbinare de două cuvinte, nerespectându-se, astfel, structura compusului străin. Spre exemplu:

(4) *Sfăntul Mitropolit a Moldoviei domnu Veniamin, ... filotimisindu-să să întroducă chilia aceea întru obşte vieţuielnic schit a moldovenilor, ... au scris ... frăţimii noastre, cerşind ... să se înfiinţeze chiliea cinstitului Mergător Înainte.* (p. 190)

(5) *Aceste de mai sus treisprezăce capete ... priivesc spre înfiinţarea ... acestuea sfănt schit de obştie vieţuelnic a moldovenilor.* (p. 194)

Adesea, componentul lexical *vieţuielnic* din structura de mai sus apare în variație liberă cu lexemul *vieţuitor, -oare*, confirmând productivitatea derivării prin sufixare şi preferința, pe alocuri, pentru un sinonim afixal neologic (cf. *-tor*), în detrimentul unui sufix învechit (cf. *-elnic*). Spre exemplu:

BDD-A24881 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:41:13 UTC)

(6) *Toți de obştie căți întru acest sfințit schit lăcuesc ... se cuvine ... să petreacă vieață săhăstrească, şi obştie viețuitoare.* (p. 192)

(7) *Când cineva din obştie viețuitori va voi să easă la lume, ... să eie întăi voe şi binecuvăntare de la sfănta monastire.* (193)

Deşi unitățile lexicale *obştie viețuelnic* şi *obştie viețuitor* reprezintă grupări de două cuvinte (ceea ce, după cum am menționat în situația anterioară, le-ar poziționa în categoria traducerilor), considerăm, totuşi, că acestea pot fi abordate drept calcuri lexicale de structură. Ca argumente, invocăm:

– apariția compusului şi a îmbinării de cuvinte în acelaşi text, chiar în aceeaşi frază, fapt care dovedeşte oscilația traducătorului (care, se pare, a şi creat această unitate lexicală, după model slavon) în selectarea unei variante şi în stabilirea formei finale;

– uşurința cu care îmbinările stabile de cuvinte *obştie viețuelnic* şi *obştie viețuitor* se pot transforma în compuse, prin folosirea cratimei (vezi: *obştie-viețuelnic*, *obştie-viețuitor*) sau prin aglutinare (vezi: *obştieviețuelnic*, *obştieviețuitor*).

În afară de clasa morfologică a adjectivului, compuşii *obştieviețuelnic* şi *obştieviețuitor* se încadrează şi în cea a substantivului, având sensul „viețuitor în comun cu cineva”. Spre exemplu:

(5') *Aceste de mai sus treisprezăce capete ... priivesc spre înființarea ... acestuea sfănt schit de obştieviețuelnic a moldovenilor.*

(7') *Când cineva din obştieviețuitori va voi să easă la lume...*

Mai mult chiar, traducătorul utilizează unitățile lexicale în discuție şi cu valoare verbală. Spre exemplu:

(8) *Dacă va veni cineva de afară cu scopu ca să obştie viețuească în sfințitul acesta schit...* (p. 193)

Îmbinarea *a obştie viețui* (care, prin analogie cu adjectivul si cu substantivul, poate avea şi formă aglutinată: *a obştieviețui*) este, de asemenea, creată după model slavon, imitând compusul verbal *obwe¥itelxstvovati* „a viețui împreună cu cineva” (< *obwe* „comun” + *¥itelxstvovati* „a viețui”).

Apelând la sinonimia lexicală, translatorul utilizează în locul componentului *obştie* lexemul *împreună*, obținând structura *a împreună viețui*. Spre exemplu:

(9) *De nevoie este să înpreună viețuească toți întru un suflet, inimă, şi socotință.* (p. 192)

Deoarece compusul verbal din slavonă *obwe¥itelxstvovati* a fost calchiat în română şi prin compusul *a împreună-locui*, îmbinarea *a împreună viețui* constituie şi ea un calc morfematic, pentru că poate avea, prin analogie sinonimică, forma unui compus (cf. *a împreună-viețui*). Prin urmare, structurile *a obştieviețui* / *a obştie-viețui* sunt calcuri morfematice parțiale, iar *a împreună-viețui* şi *a împreună-locui*, calcuri morfematice totale după acelaşi lexem slavon.

BDD-A24881 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:41:13 UTC)

Un alt aspect filologic important, în legătură cu acest document, ține de perioada redactării lui, respectiv, de cea a consemnării faptelor de limbă abordate aici. Pentru necesitatea elucidării acestei probleme, a se vedea datările inadecvate, prezentate în DLR şi în MDA la cuvintele examinate. Astfel, elementele lexicale *domnelnică* şi *obştevieţuielnic* sunt datate cu 1676 (an care apare în debutul înscrisului, reprezentând, probabil, vechimea peceții, şi nu a documentului), iar adjectivul *patruzecinic, -ă* din sintagma *patruzecinica liturghie* are menţiunea *fără an*. La începutul şi la sfârşitul actului, găsim şi anul 1852 [20 martie, când se adevereşte că acesta este o copie (a traducerii) întocmai cu originalul, şi 9 aprilie, când se confirmă de către un (alt) translator că documentul este exact tălmăcit]. S-ar putea însă ca o primă traducere să se fi făcut în 1820 (anul originalului, menționat în *Uricariul...*[21]), la scurt timp după redactarea lui, spre a fi adus la cunoştință şi părții moldave (în speță, mitropolitului Veniamin). Neavând însă date care să confirme acest aspect, documentul se va data cu anul înregistrării lui ca act translat, adică 1852.

Impunerea şi viabilitatea unui cuvânt, a unei structuri în limbă sunt condiționate de mai mulți factori, cum ar fi: păstrarea referentului (obiectul/ fenomenul pe care îl denumesc lexemul sau îmbinarea de cuvinte), funcționarea lor într-un registru stilistic adecvat şi lipsa concurenței cu un sinonim/ neologism. Absența acestor aspecte determină însă neafirmarea lor în limbă, ceea ce s-a şi întâmplat în situațiile analizate.

Faptele de limbă, puse în discuție în articolul de față, evidențiază necesitatea studierii temeinice a textelor vechi. Acestea reprezintă adevărate surse de documentare pentru diverse compartimente ale limbii: lexic, etimologie, filologie, morfosintaxă etc. Chiar dacă unitățile lexicale care au servit aici drept subiecte de cercetare nu mai fac parte din limba actuală, manifestarea interesului pentru ele trebuie să rămână reală şi constantă. În acest mod, vom asigura conservarea lor pentru generațiile posterioare, atât în plan lingvistic, cât şi în cel cultural.

LINGUISTIC ANNOTATIONS ON A 19TH CENTURY DOCUMENT

(Abstract)

Old texts are serious documentation resources for various linguistic fields. Even if the lexical units used herein are no longer productive in contemporary Romanian, they deserve a place in lexicographical works. Among the issues dealt with based on this 19th century translation, this document includes attestations (only or for the first time) of some words, free collocations and words

[21] Vezi: „Aceste de mai sus treisprezăce capete... s-au întărit cu monastireasca pecete şi cu ale noastre iscălituri: deci s-au dat aceasta schitenilor noştri moldoveni spre dovadă şi siguranție, în anul una mie opt sute douăzăci de la Hristos, în luna lui iunie.”, p. 194.

BDD-A24881 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:41:13 UTC)

combinations. The lexical units dealt with share the origin in a foreign model (Greek or Slavonic). Their imitation was the result of either the morphemic calque of some compounds, or the translation of a structure, as both methods are known as active means to enrich the language with new, albeit evanescent, lexical elements.

Cuvinte-cheie: texte vechi, traduceri, influențe străine, structuri calchiate, structuri traduse.

Keywords: old texts, translations, foreign influences, copied structures, translated structures.

BIBLIOGRAFIE

1. Braniște, Ene, *Liturgica generală*, ed. a II-a, EIBMBOR, Bucureşti, 1993.
2. Candrea, I.-Aurel – Adamescu, Gheorghe, *Dicționarul enciclopedic ilustrat* [CADE], partea I: *Dicționarul limbii române din trecut şi de astăzi* (de I.-Aurel Candrea), Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1926–1931.
3. A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, vol. I: *Éléments latins, comparés avec les autres langues romanes*, Ludolphe St. Goar, A. Asher, Socec, Francfort – Berlin – Bucarest, 1870.
4. *Dicționarul limbii române* [DLR], serie nouă, tomul I, partea a 6-a, litera *D: Discord–Dyke*; tomul VII, partea a 2-a, litera *O*; tomul VIII, partea a 1-a, litera P: *P – Păzui*, Editura Academiei Române, Bucureşti, I: 2009; VII: 1969; VIII: 1972.
5. *Formarea cuvintelor în limba română din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, Magdalena Popescu-Marin (coord.), Editura Academiei Române, Bucureşti, 2007.
6. Graur, Alexandru, *Nom d'agent et adjectif en roumain*, Champion, Paris, 1929.
7. Graur, Alexandru, *Suffixes roumains élargis*, în „Revue roumaine de linguistique", 1969, nr. 4, p. 327–332.
8. Gusmani, Roberto, *Aspetti semantici dell'interferenza*, în „Atti del Convegno della Società Italiana di glottologia", Perugia, 24–25 aprilie 1977, p. 11–25.
9. Hristea, Theodor, *Calcul lingvistic*, în Th. Hristea, *Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note*, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1968, p. 143–202.
10. Hristea, Theodor, *Calcul lingvistic ca procedeu de îmbogățire a vocabularului*, în Th. Hristea (coord.), *Sinteze de limba română*, ediția a III-a, Editura Albatros, Bucureşti, 1984, p. 100–121.
11. *Istoria limbii române*, Florica Dimitrescu (coord.), Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1978.
12. Laurian, August Teboniu, Massim, Ioan C., *Dicționariul limbei romane* [LM], tom. I (*A–H*), Editura Noua Tipografie a Laboratorilor Români, Bucureşti, 1871 [în realitate: 1873].
13. *Micul Dicționar Academic* [MDA], vol. II (literele *D–H*); vol. III (literele *I–Pr*), Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, II: 2002; III: 2003.
14. Mihăilă, George, *Observații asupra influenței ruse în vocabularul limbii române contemporane*, în „Limba română", III, 1954, nr. 1, p. 27–35.
15. Negulici, Ion D., *Vocabular român de toate vorbele străbune reprimite până acum în limba română, şi de toate cele ce sunt a se mai primi d-acum înainte, şi mai ales în ştiințe*, Editura Tipografia Colegiului, Bucureşti, 1848.
16. Pascu, Giorge, *Sufixele româneşti*, Editura Librăriile Socec & Co, Bucureşti, 1916.
17. Puşcariu, Sextil, *Limba română. Privire generală*, vol. I, Editura Fundația Regală pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1940.
18. R. de Pontbriant, *Dicționar româno-frances*, Adolf Ulrich, Gustave Bossange & C-ie, E.F. Steinacker, Bucureşti – Göttinge – Paris – Leipzig, 1862.

BDD-A24881 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:41:13 UTC)

19. Rizescu, Ion, *Contribuţii la studiul calcului lingvistic*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1958.
20. Stanciu-Istrate, Maria, *Calcul lingvistic în limba română*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2006.
21. Şăineanu, Lazăr, *Dicţionar universal al limbii române*, ed. a II-a, Institutul de Editură „Samitca", Craiova, 1908.
22. Tiktin, Heimann, *Dicţionar român-german. Rumänisch-deutsches Wörterbuch* [TDRG], Editura Imprimeria Statului, Staatsdruckerei, Bucureşti, 1903.
23. Tudose, Claudia, *Derivarea cu sufixe în româna populară*, Editura Universitatea din Bucureşti, Bucureşti, 1978.
24. *Uricariul cuprinzătoriu de hrisoave, anaforale şi alte acte ale Moldovei din suta XIV-a până la a XIX-a*, Theodor Codrescu (red.), vol. II, Editura Tipografia Buciumului Român, Iaşi, 1852.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti"
al Academiei Române, Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

BDD-A24881 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:41:13 UTC)